

Europees Recht

Prejudiciële vragen aan het Hof van Justitie te Luxemburg: trends en praktische tips

Piet VAN NUFFEL
Referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
Deeltijds docent K.U. Leuven

Jaarlijks krijgt het Hof van Justitie iets minder dan 20 prejudiciële vragen te beantwoorden vanwege Belgische rechtscolleges.¹ In deze bijdrage zal ik eerst kort de Belgische prejudiciële vragen doorlichten: door welke rechtscolleges en in welke domeinen worden deze vragen gesteld en welke tendensen kunnen daarbij worden vastgesteld? Vervolgens schets ik recente ontwikkelingen met betrekking tot de behandeling van prejudiciële vragen door het Hof te Luxemburg. Daaruit distilleer ik ten slotte enkele praktische aanwijzingen, zowel voor de rechter die een vraag aan het Hof van Justitie wil formuleren als voor de raadslieden die in de prejudiciële procedure hun cliënt vertegenwoordigen.

I. De prejudiciële vragen van Belgische rechtscolleges doorgelicht

Het aantal prejudiciële vragen dat Belgische rechtscolleges aan het Hof van Justitie stellen nam aanvankelijk van jaar tot jaar toe, maar blijft de laatste jaren eerder stabiel.² In vergelijking met de rechtscolleges uit de andere lidstaten loopt de samenwerking tussen de Belgische rechter en het Hof van Justitie vrij vlot. In 2007 kreeg het Hof uit alle lidstaten samen 265 prejudiciële vragen binnen en daarvan namen de Belgische rechters 8 % voor hun rekening – dit voor een lidstaat met slechts 2 % van de totale bevolking van de Unie. Een analyse van het cijfermateriaal bevestigt dat de prejudiciële procedure van art. 234 EG bij alle Belgisch rechtscolleges is aanvaard als instrument van samenwerking met het Hof van Justitie en dit in de meest diverse domeinen van het recht.

§1. Welke rechtscolleges stellen prejudiciële vragen?

A. Rechterlijke instanties die vragen kunnen stellen

Een prejudiciële vraag kan uitgaan van elke rechterlijke instantie die uitspraak moet doen in een procedure die tot een gerechtelijke beslissing leidt. Organen die als bestuurlijke en niet als rechtsprekende instantie optreden, voldoen niet aan de definitie van “rechterlijke instantie van een der lidstaten” in de zin van art. 234 EG. De mogelijkheid om een prejudiciële vraag te stellen bestaat in iedere procedure waarin een instantie een rechterlijke functie uitoefent, ook in het kader van een instructieprocedure of een kort geding. In geval van twijfel

¹ De cijfers van de vorige jaren: 18 prejudiciële vragen in 2003 (op in totaal 216 gestelde vragen), 24 in 2004 (op 249 vragen), 21 in 2005 (op 221 vragen), 17 in 2006 (op 251 vragen), 22 in 2007 (op 265 vragen). Van de 6030 vragen die het Hof van Justitie tussen 1961 en 2007 binnenkreeg, kwamen er 555 uit België (dit is 9 %). Zie de cijfers in het meest recente jaarverslag van het Hof van Justitie (2007) beschikbaar op de website van het Hof: www.curia.eu. (zoeken onder “De Instelling”).

² De eerste vraag werd gesteld in 1967. Per jaar werden er tussen 1970 en 1979 ongeveer 8 vragen gesteld; tussen 1980 en 1989 ongeveer 15 vragen; tussen 1990 en 1999 ongeveer 19; sinds 2000 ongeveer 18 vragen. Alle hiernavolgende cijfers resulteren uit eigen opzoekingen in het Minidoc-databestand van het Hof van Justitie (afgesloten begin januari 2009).

of de vraag uitgaat van een “rechterlijke instantie” houdt het Hof van Justitie rekening met een samenstel van factoren, waaronder de wettelijke grondslag van het orgaan, het permanente karakter, de verplichte rechtsmacht, het uitspraak doen na een procedure op tegenspraak, de toepassing door het orgaan van rechtsregels, alsmede de onafhankelijkheid van het orgaan.³

Zo oordeelde het Hof dat het Rechtsprekend College van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest inzake geschillen over de wettigheid van gemeentebelastingen als “rechterlijke instantie” oordeelt,⁴ maar vond het deze voorwaarden niet vervuld voor het Arbitraal College van de Geschillencommissie Reizen.⁵ Een bij overeenkomst ingesteld arbitrageorgaan vormt immers geen rechterlijke instantie in de zin van art. 234 EG als er voor de contractspartijen rechte noch feitelijk een verplichting bestaat hun geschillen aan dat scheidsgerecht voor te leggen en de overheid noch betrokken is bij de beslissing om de weg van arbitrage te kiezen, noch de mogelijkheid heeft ambtshalve in te grijpen in het verloop van de procedure voor de arbiter. Naast de organen van de Belgische rechterlijke macht, de administratieve rechtscolleges en het Grondwettelijk Hof vormt ook het Benelux-Gerechtshof een rechterlijke instantie van een der lidstaten wanneer dit bepalingen van gemeenschapsrecht moet uitleggen.⁶

Krachtens het gemeenschapsrecht moet elke rechterlijke instantie – in elke staat van het geschil – een prejudiciële vraag kunnen stellen aan het Hof van Justitie. Het nationale procesrecht mag dan ook geen hindernissen opwerpen met betrekking tot de mogelijkheid die elke rechter bezit om, desnoods ambtshalve, prejudiciële vragen te stellen.⁷ Enkel voor aangelegenheden die vallen onder Titel IV EG-Verdrag (visa, asiel, immigratie en andere beleidsterreinen inzake het vrije personenverkeer), bestaat de mogelijkheid om prejudiciële vragen te stellen enkel voor rechterlijke instanties die uitspraak doen in laatste aanleg (art. 68, lid 1, EG). Daarom moest het Hof van Justitie zich onbevoegd verklaren toen de arbeidsrechtbank van Charleroi uitlegging vroeg van verordening 44/2001 betreffende de erkenning en tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen in burgerlijke en handelszaken.⁸ Met betrekking tot bepalingen inzake de politieke en justitiële samenwerking in strafzaken (de zgn. “derde pijler” van de Unie, neergelegd in Titel VI EU-Verdrag) moet elke lidstaat aangeven of zijn rechterlijke instanties prejudiciële vragen kunnen stellen. België heeft deze bevoegdheid aanvaard op dezelfde wijze als voor alle aangelegen-

³ Zie C. NAÔMÉ, *Le renvoi préjudiciel en droit européen*, Larcier, 2007, 84-93; K. LENAERTS en D. ARTS, *Europees Procesrecht*, 2003, 54-61.

⁴ HvJ 29 november 2001, *De Coster/College van burgemeester en schepenen van Watermaal-Bosvoorde*, C-17/00, *Jur.* 2001, I-9445, r.o. 9-22.

⁵ HvJ 27 januari 2005, *Denuit en Cordenier/Transoriënt – Mosaïque Voyages et Culture*, C-125/04, *Jur.* 2005, I-923, r.o. 11-17.

⁶ HvJ 4 november 1997, *Parfums Christian Dior/Evora*, C-337/95, *Jur.* 1997, I-6013, r.o. 19-23.; HvJ 12 februari 2004, *Campina Melkunie/Benelux-Merkenbureau*, C-265/00, *Jur.* 2004, I-1699.

⁷ HvJ 16 januari 1974, *Rheinmühlen*, 166/73, r.o. 2. Voor een recent voorbeeld, zie HvJ 16 december 2008, *Cartesio*, C-210/06, nog niet gepubliceerd in *Jur.*, r.o. 88-98.

⁸ HvJ (besch.) 10 juni 2004, *Warbecq/Ryanair*, C-555/03, *Jur.* 2004, I-6041, r.o. 13-15.

heden van gemeenschapsrecht,⁹ zodat elke Belgische rechterlijke instantie in dit domein de mogelijkheid heeft om een prejudiciële vraag te stellen.¹⁰

B. Rechterlijke instanties die effectief vragen stellen

In België worden prejudiciële vragen gesteld zowel door rechtscolleges die uitspraak doen in eerste aanleg of in beroep als door de hoogste rechtscolleges. Dit blijkt uit onderstaande tabel (cijfers op 31 december 2008).

	1967-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2008	Totaal	%
Grondwettelijk Hof	0	0	0	1	6	7	1
Hof van Cassatie	2	14	11	24	26	77	13
Raad van State	4	2	6	11	23	46	8
Hoven van Beroep	0	7	11	17	45	80	14
Arbeidshoven	0	8	28	26	12	74	13
Rb. eerste aanleg	0	15	47	50	23	135	23
Arbeidsrechtbank	0	26	28	34	15	103	18
Koophandel	2	2	11	14	9	38	6
Politierechtbank	0	0	3	3	4	10	2
Vrederegerecht	2	0	6	2	0	10	2
Andere	0	1	0	3	3	7	1
	10	75	151	185	166	587	100

Op de 587 vragen uit België kwamen er niet alleen vragen van de hoogste rechtscolleges, dus van het Grondwettelijk Hof (7), het Hof van Cassatie (77) en de Raad van State (46), maar ook en vooral van de Hoven van Beroep (80), Arbeidshoven (74), rechtbanken van eerste aanleg (135) en arbeidsrechtbanken (103) en, in mindere mate, van de rechtbanken van koophandel (38), politierechtbanken (10) en vrederegerechten (10). Daarnaast kwamen er 3 vragen van Raden van de Ordes van vrije beroepen¹¹ alsook telkens één vraag van de Klachtencommissie inzake de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering,¹² de Bestendige Deputatie van de Brabantse Provincieraad,¹³ en, zoals gezegd, van het Rechtsprekend college van de Brussels Hoofdstedelijk gewest en –

⁹ Zie de verklaring van België in *Pb.* 1999, C 120/24.

¹⁰ Bv. HvJ 26 juni 2007, *Orde van Franstalige en Duitstalige Balies e.a./Ministerraad*, C-305/05, *Jur.* 2007, I-5305 (vraag vanwege Arbitragehof over de geldigheid van het kaderbesluit over het Europees aanhoudingsbevel).

¹¹ HvJ 8 april 1992, *Bauer/ Conseil national de l'ordre des architectes*, 166/91, *Jur.* 1992, I-2797; HvJ 9 augustus 1994, *Dreessen/ Conseil national de l'ordre des architectes*, C-447/93, *Jur.* 1994, I-4087; HvJ (besch.) 6 december 2000, *Vandeweerd*, C-252/00, niet gepubliceerd in *Jur.*

¹² HvJ 1 december 1970, *Nationaal verband van Socialistische Mutualiteiten/La Marca*, 32/70, *Jur.* 1970, 987.

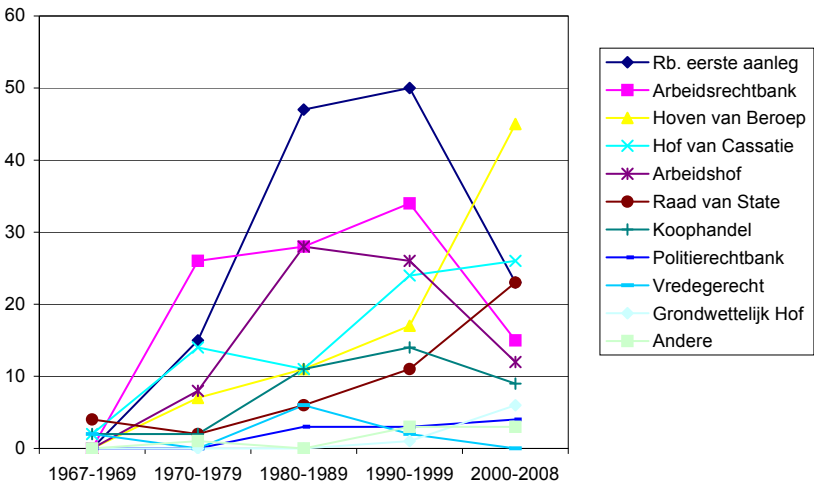
¹³ HvJ 19 maart 1991, *Giant/Gemeente Overijse*, 109/90, *Jur.* 1990, I-1385.

zonder daartoe bevoegd te zijn – van het Arbitraal College van de Geschillencommissie Reizen.

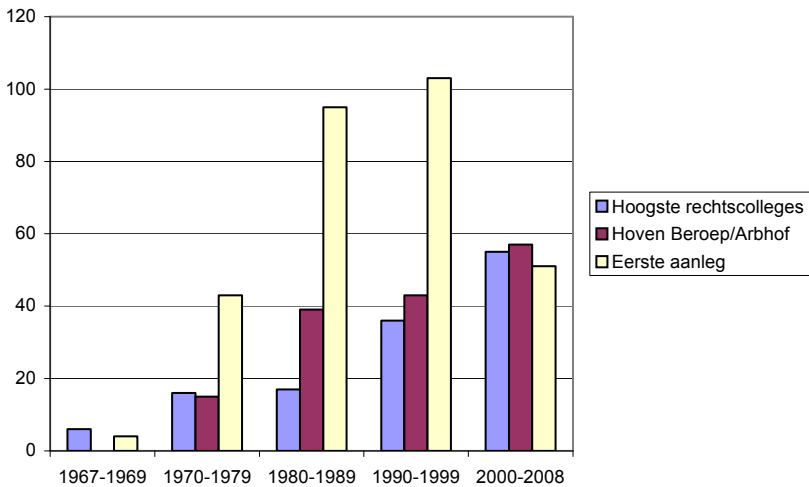
1. Analyse per aanleg

Uit de cijfers voor België valt op dat al vanaf de beginjaren vragen werden gesteld zowel op het niveau van eerste aanleg (rechtbank van eerste aanleg, arbeidsrechtbank, rechtbanken van koophandel) als door de hoogste rechtscolleges (Hof van Cassatie en Raad van State). Gedurende de jaren 1980-1999 werden opvallend veel vragen gesteld door de rechtscolleges in eerste aanleg (rechtbanken van eerste aanleg en arbeidsrechtbanken) en door de arbeidshoven. Sinds 2000 is deze piek verdwenen maar stijgt het aantal prejudiciële vragen dat wordt gesteld door de hoven van beroep. Dit leidt ertoe dat er momenteel een evenwichtige verhouding bestaat tussen het aantal vragen gesteld in eerste aanleg, in beroep en door de hoogste rechtscolleges.

Vragen per rechtscollege

Evolutie per aanleg

2. Vragen gesteld door de hoogste rechtscolleges

De meeste vragen worden in België dus gesteld door rechtscolleges die niet verplicht zijn om een prejudiciële vraag te stellen. Een rechtscollege is immers enkel verplicht een prejudiciële vraag te stellen als zijn beslissingen “volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep” (art. 234, derde alinea, EG). Deze regel wil voorkomen dat de hoogste rechtspraak in een lidstaat zich ontwikkelt in strijd met het gemeenschapsrecht, waardoor lagere rechterlijke instanties binnen die lidstaat in dezelfde zin dreigen te beslissen. De derde alinea van art. 234 EG viseert dus rechterlijke uitspraken waartegen geen rechtsmiddel voorhanden is op grond waarvan de rechtsvraag aan een nieuwe beoordeling kan worden onderworpen. Hoewel deze bepaling spreekt over beslissingen die niet vatbaar zijn voor “hoger beroep”, moet zij dan ook in die zin worden begrepen dat het gaat om beslissingen van de hoogste rechters en andere beslissingen waartegen geen cassatieberoep kan worden ingesteld.¹⁴ Beslissingen in kort geding vallen hier niet onder als de vraag die in een summier procedure voorlopig werd beslist, opnieuw kan worden onderzocht in een gewone procedure ten gronde.¹⁵ In de Belgische rechtsorde bestaat de verplichting tot prejudiciële vraagstelling dus voor het Hof van Cassatie, het Grondwettelijk Hof, de Raad van State, het Benelux-Gerechtshof en eventuele andere rechterlijke instanties tegen wier beslissingen geen cassatieberoep mogelijk is. Volledigheidshalve moet ook vermeld dat de prejudiciële verwijzing eveneens verplicht is als de vraag geen loutere uitlegging van het gemeenschapsrecht

¹⁴ HvJ 4 juni 2002, *Strafzaak tegen Lyckeskog*, C-99/00, *Jur.* 2002, I-4839, r.o. 10-19.

¹⁵ HvJ 27 oktober 1982, *Morson en Jhanjan/Staat der Nederlanden*, 35-36/82, *Jur.* 1982, 3723, r.o. 8-9.

maar een betwisting van de geldigheid van een gemeenschapshandeling op het oog heeft.¹⁶ Zoniet zou immers binnen de lidstaten op uiteenlopende wijze kunnen worden beslist over de geldigheid van gemeenschapshandelingen. Dit betekent niet dat een nationale rechter een vraag over de geldigheid van een gemeenschapshandeling aan het Hof van Justitie moet voorleggen zodra een partij dit opwerpt. De nationale rechter kan immers zelf een onderzoek instellen naar de geldigheid van een gemeenschapshandeling en, indien hij of zij meent dat de aangevoerde middelen van ongeldigheid ongegrond zijn, deze verwerpen door vast te stellen dat de handeling geldig is. Het is enkel wanneer een nationale rechter meent dat een of meer van de door partijen aangevoerde middelen van ongeldigheid gegrond zijn – of indien hij of zij meent een dergelijk middel te moeten opwerpen – dat hij of zij de behandeling van de zaak moet schorsen en het Hof moet verzoeken de geldigheid te beoordelen.¹⁷ Op de verplichting van de hoogste rechtscolleges om een prejudiciële vraag te stellen bestaan weliswaar uitzonderingen. Vooreerst volgt uit de tekst van art. 234 EG dat deze rechtscolleges een vraag tot uitlegging van het gemeenschapsrecht enkel naar het Hof van Justitie moeten verwijzen als zij een beslissing op dat punt noodzakelijk achten om tot hun uitspraak te komen (vereiste van pertinentie of relevantie). Daarnaast heeft het Hof in het *CILFIT*-arrest twee omstandigheden aangeduid waarin een hoogste rechtscollege een – pertinente – vraag niet moet voorleggen.¹⁸ In de eerste plaats is dit het geval wanneer de rechterlijke instantie heeft vastgesteld dat de betrokken gemeenschapsbepaling al door het Hof is uitgelegd, hetzij in een prejudicieel arrest in antwoord op een soortgelijke vraag, hetzij in het kader van een prejudiciële of andere procedure waarin het Hof zich over een nagenoeg identieke vraag heeft uitgesproken (de situatie van een “*acte éclairée*”). In de tweede plaats vervalt de verwijzingsplicht wanneer de juiste toepassing van het gemeenschapsrecht “zo evident is” dat “redelijkerwijze geen ruimte voor twijfel kan bestaan” over de correcte interpretatie (de situatie van een “*acte clair*”).¹⁹ Het Hof voegde er in *CILFIT* meteen aan toe dat om te beoordelen of deze tweede situatie zich voordoet, de nationale rechter rekening moet houden met de eigen kenmerken van het gemeenschapsrecht en de bijzondere moeilijkheden bij de uitlegging ervan (bijvoorbeeld het bestaan van de verschillende taalversies) en met het gevaar van uiteenlopende rechtspraak binnen de Gemeenschap.²⁰ De *CILFIT*-rechtspraak is echter niet toepasselijk als een hoogste rechtscollege een prejudiciële vraag wil stellen over de geldigheid van een regel van gemeenschapsrecht. Dan moet een in laatste aanleg rechtsprekende rechter een prejudiciële

16 HvJ 22 oktober 1987, *Foto-Frost/Hauptzollamt Lübeck-Ost*, 314/85, *Jur.* 1987, 4199, r.o. 12-20.

17 HvJ 10 januari 2006, *IATA en ELFAA/Department for Transport*, C-344/04, *Jur.* 2004, I-403, r.o. 27-32.

18 HvJ 6 oktober 1982, *CILFIT/Ministerie van Volksgezondheid*, 283/81, *Jur.* 1982, 3415, r.o. 13-21.

19 Zie ook HvJ 15 september 2005, *Intermodal Transports/Staatssecretaris van Financiën*, C-495/03, *Jur.* 2005, I-8151, r.o. 33-45.

20 K. LENAERTS en P. VAN NUFFEL, *Europees recht*, Antwerpen/Apeldoorn, 2008, §§841 en 856.

geldigheidsvraag stellen ook indien het Hof reeds overeenkomstige bepalingen van een vergelijkbare handeling ongeldig heeft verklaard.²¹

Ten slotte moet even worden stilgestaan bij de prejudiciële vragen gesteld door het Belgische Grondwettelijk Hof. In tegenstelling tot andere lidstaten, waar grondwettelijke hoven zich niet altijd beschouwen als een “rechterlijke instantie” in de zin van art. 234 EG, is het Belgische Grondwettelijk Hof zonder meer de samenwerking met het Hof van Justitie aangegaan. In 2005 moest ik in een analyse van de rechtspraak van het toenmalige Arbitragehof nog concluderen dat dit rechtscollege eerder spaarzaam was met prejudiciële verwijzingen, dat het de *CILFIT*-criteria nogal ruim interpreteerde en paradoxaal genoeg het Hof van Justitie enkel contacteerde met uitleggingsvragen die het onder de *CILFIT*-rechtspraak allicht wel zelf had kunnen oplossen.²² Toeval of niet, maar kort nadien is het Grondwettelijk Hof een reeks prejudiciële vragen beginnen stellen, die zonder uitzondering belangrijke vragen van gemeenschapsrecht aan de orde hebben gesteld.²³

3. Samenloop van Europese en interne prejudiciële vragen

Naar Belgisch recht ontbreekt elke regeling met betrekking tot de vraag of een rechter die zowel aan het Hof van Justitie als aan het Grondwettelijk Hof een prejudiciële vraag wil stellen, een bepaalde volgorde moet respecteren.²⁴ Het gebeurt meer dan eens dat een rechter in dergelijk geval beide rechtscolleges tegelijk bevraagt.²⁵ Het gemeenschapsrecht stelt in deze één duidelijke eis: zoals gezegd mag het nationale procesrecht de mogelijkheid van elke rechterlijke instantie niet beperken om aan het Hof van Justitie een prejudiciële vraag te stellen. In die gevallen waarin een Belgisch rechter dus zowel aan het Hof van Justitie als aan het Grondwettelijk Hof een prejudiciële vraag wil stellen, kan

21 HvJ 6 december 2005, Gaston Schul Douane-expediteur/Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, C-461/03, Jur. 2005, I-10513, r.o. 15-25.

22 P. VAN NUFFEL, “Het Europees recht in de rechtspraak van het Arbitragehof. Prejudiciële vragen, teveel gevraagd?”, *T.B.P.* 2005, 246-255.

23 HvJ 3 mei 2007, *Advocaten voor de Wereld/Ministerraad*, C-303/05, Jur. 2007, I-3633 (geldigheid van kaderbesluit over Europees aanhoudingsbevel); HvJ 26 juni 2007, *Orde van Franstalige en Duitstalige Balies e.a./Ministerraad*, C-305/05, Jur. 2007, I-5305 (uitlegging van witwasrichtlijn); HvJ 1 april 2008, *Regering van de Franse Gemeenschap en Waalse regering/Vlaamse regering*, C-212/06, nog niet gepubliceerd in *Jur.* (Vlaamse zorgverzekering) en de hangende zaak C-73/08, *Bressol e.a. en Chaverot e.a./Franstalige Gemeenschap* (arrest nr. 12/2008 van 14 februari 2008 ivm de beperkte toegang tot enkele para-medische opleidingen in het Franstalig onderwijs).

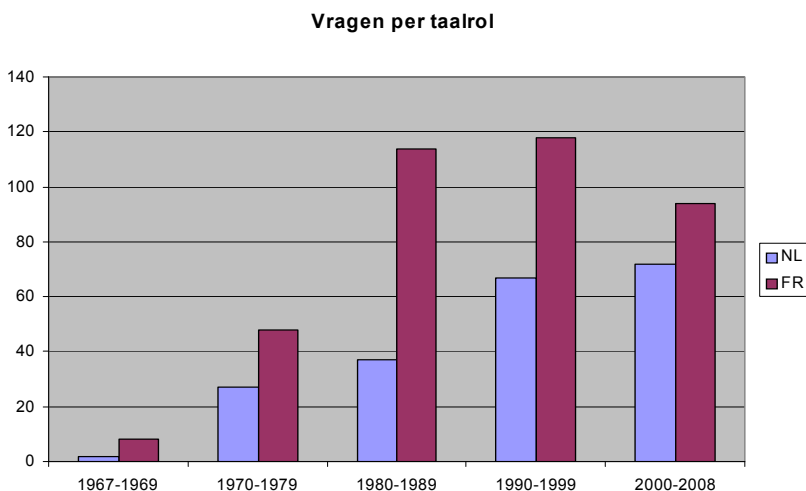
24 Zie hierover J. SPREUTELS en Th. DEBRY, “Le concours de questions préjudicielles (Cour d’arbitrage, Cour de justice des Communautés européennes et Cour de justice Benelux)” in A. ARTS, I. VEROUGSTRAETE, R. ANDERSEN, G. SUETENS-BOURGEOIS, M.F. RIGAUX, R. RYCKEBOER en A. DE WOLF (eds), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, Die Keure, 2006, 295-340.

25 Bv. Corr. Brugge 16 januari 2003, en de prejudiciële antwoorden in Arbitragehof 21 januari 2004, zaak 9/2004 resp. HvJ 26 mei 2005, *Strafzaak tegen Burmanjer; Van Der Linden en De Jong*, C-20/03, Jur. 2004, I-4133.

het Belgische recht deze rechter dus niet verplichten om eerst het Grondwettelijk Hof een vraag te stellen.²⁶

C. Taalrol van de prejudiciële vragen

Een opmerkelijke vaststelling bij de studie van het cijfermateriaal is dat er beïndrukkend meer vragen uitgaan van Franstalige dan van Nederlandstalige rechters (65 % tegen 35 %). Deze discrepantie valt vooral op bij de arbeidsrechtbanken (83 % Franstalige vragen), de Raad van State (80 %), de Arbeidshoven (74 %), de rechtbanken van eerste aanleg (62 %) en de rechtbanken van koophandel (61 %).

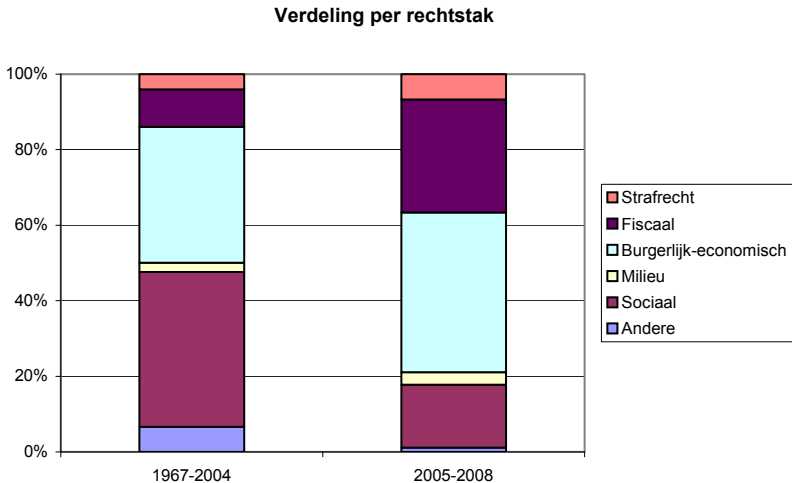
Allicht kan het groot aandeel van Franstalige vragen voor een groot stuk worden verklaard door het feit dat in sommige geschillen waarin het gemeenschapsrecht wordt ingeroepen, de kans groot is dat de zaak in het Frans wordt ingeleid, bijvoorbeeld als het gaat om geschillen met buitenlandse handelspartners of om problemen in verband met de sociale zekerheid van uit andere lidstaten afkomstige werknemers. Tijdens de periode 1980-1999 waren het inderdaad vooral de arbeidsrechtbanken en de arbeidshoven waar de prejudiciële vragen voornamelijk in Franstalige zaken werden gesteld. Vanaf 1990 is het vooral de Raad van State waar een overwicht aan Franstalige prejudiciële vragen duidelijk wordt. Sinds 2000 is het Franstalig overwicht wat verminderd. Sindsdien ziet men immers een sterke stijging van het aantal Nederlandstalige prejudiciële vragen gesteld door de hoven van beroep en de rechtbanken van koophandel en is tegelijk een lichte daling vast te stellen van het aantal Frans-

²⁶ HvJ 9 maart 1978, *Administratie van de Staatsfinanciën/Simmenthal*, 106/77, *Jur.* 1978, 629, r.o. 24. Hierover P. VAN NUFFEL, “Samenloop van prejudiciële procedures en de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen”, in *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State* (vn. 24), 343-352.

talige prejudiciële vragen vanwege rechtbanken van eerste aanleg en arbeidsrechtbanken. Toch worden er bij alle rechtscolleges, behalve de hoven van beroep en de vrederechters, méér vragen gesteld in Franstalige zaken dan in Nederlandstalige zaken. Het overwicht van Franstalige prejudiciële vragen kan dus niet alleen worden verklaard door het feit dat sommige geschillen – zoals deze met migrerende werknemers – typisch eerder in het Frans dan in het Nederlands worden ingeleid.

D. Domeinen waarin prejudiciële vragen worden gesteld

In het algemeen is het geschil in het kader waarvan een prejudiciële vraag wordt gesteld van sociaalrechtelijke (37 %) of civielrechtelijk/commerciële aard (37 %) en betreft in mindere mate fiscale (13 %), straf- (4 %) en milieuzaken (3 %). Er is wel een evolutie merkbaar in de domeinen waarin prejudiciële vragen worden gesteld. In recentere jaren blijkt het aandeel van de sociaalrechtelijke zaken immers duidelijk te verkleinen en winnen alle andere domeinen aan belang. Dit hangt natuurlijk samen met het feit dat EU-regelgeving steeds meer domeinen van het maatschappelijk leven raakt, waaronder bijvoorbeeld het milieurecht en het strafrecht. In fiscale zaken hangt het groeiende aantal prejudiciële zaken allicht niet zozeer samen met een uitbreidend wetgevend optreden van de Gemeenschap, maar eerder met de groeiende betekenis van de Verdragsbepalingen inzake het vrije verkeer van personen, diensten en kapitalen voor de nationale belastingwetgeving.

§2. De behandeling van prejudiciële vragen door het Hof van Justitie

De prejudiciële procedure van art. 234 EG is een uniek fenomeen. Zij laat het Hof van Justitie immers toe om rechtstreeks te dialogeren met nationale rechterlijke instanties in 27 lidstaten, waarbij iedere nationale rechterlijke instantie een antwoord krijgt op een prejudiciële vraag in zijn eigen processtaal. Elk pre-

judicieel arrest wordt niet alleen in de proces taal uitgesproken maar ook naar de andere 22 officiële talen vertaald. Hierna wordt kort ingegaan op enkele aspecten van de prejudiciële procedure die van belang zijn voor de raadslieden die aspecten van hun zaak naar het Hof van Justitie verwezen zien en voor de rechter van wie de prejudiciële vraag is uitgegaan en die het antwoord in het voor hem aanhangige geding (hierna het “hoofdgeding” of “bodemgeding”) zal moeten toepassen. De regels met betrekking tot de prejudiciële procedure zijn te vinden in het Statuut van het Hof van Justitie en in het Reglement van procesvoering van het Hof; praktische aanwijzingen voor de nationale rechter en de partijen zijn voorts te vinden op de website van het Hof.²⁷

A. Kennisgeving en vertaling van verwijzingsbeschikkingen

De nationale rechter kan de prejudiciële vraag voorleggen in de vorm en taal die het nationale procesrecht voorschrijft. Doorgaans neemt de zogenoemde “verwijzingsbeschikking” de vorm aan van een vonnis of arrest. Van elke verwijzingsbeschikking wordt melding gemaakt in het *Publicatieblad*. De griffie van het Hof van Justitie zendt tevens een kopie van de verwijzingsbeschikking naar alle partijen in het hoofdgeding, naar alle lidstaten (met een vertaling in een officiële taal van de lidstaat) en naar de Commissie. Binnen twee maanden na de ontvangst van deze kennisgeving – verlengd met een forfaitaire termijn van 10 dagen om rekening te houden met de geografische afstand – kunnen zij allen bij het Hof schriftelijke opmerkingen indienen.²⁸ Van de verwijzingsbeschikking wordt tevens kennis gegeven aan het Europees Parlement, de Raad of de Europese Centrale Bank, als de prejudiciële vraag een door hen aangenomen handeling betreft.²⁹ Andere partijen kunnen niet tussenkomen voor het Hof, tenzij de nationale rechterlijke instantie hun tussenkomst aanvaardt in het hoofdgeding. De schriftelijke opmerkingen worden na afloop van de schriftelijke procedure en zodra alle vertalingen zijn opgemaakt, aan alle belanghebbenden in de proces taal toegezonden.

Voor het neerleggen van schriftelijke opmerkingen en de eventuele vertegenwoordiging op de terechtzitting kunnen de partijen in het hoofdgeding worden vertegenwoordigd en bijgestaan volgens de regels die gelden voor de nationale rechterlijke instantie die de prejudiciële vraag heeft gesteld.³⁰ Als deze regels bijvoorbeeld geen enkele vertegenwoordiging voorschrijven, kan een partij zelf schriftelijke en mondelinge opmerkingen voordragen.

De partijen en andere belanghebbenden kunnen niet antwoorden op de neergelegde schriftelijke opmerkingen, tenzij mondeling op de terechtzitting. Om een terechtzitting moet worden verzocht binnen drie weken nadat de schriftelijke opmerkingen aan alle partijen en belanghebbenden zijn betekend.³¹

²⁷ Zie bij “teksten betreffende de procedure” onder “Hof van Justitie” de wenken voor de indiening van prejudiciële verzoeken door de nationale rechters (ook gepubliceerd in *Pb.* 2005, C 143/1) en de gids voor raadslieden.

²⁸ Art. 23 Statuut Hof en art. 81, lid 2, Regl. pr. Hof.

²⁹ Art. 23 Statuut Hof. Zij wordt tevens ter kennis gebracht van IJsland, Liechtenstein en Noorwegen en van de EVA-Toezichthoudende Autoriteit als het gaat om een gebied dat onder het toepassingsgebied van de EER-Overeenkomst valt.

³⁰ Art. 104, lid 2, Regl. pr. Hof.

³¹ Art. 104, lid 4, Regl. pr. Hof.

De prejudiciële procedure vereist niet alleen dat de verwijzingsbeschikking in alle officiële talen wordt vertaald, maar ook dat schriftelijke opmerkingen die niet in de procestaal zijn neergelegd, in die taal worden vertaald. Aangezien het Hof van Justitie het Frans als interne werktal heeft, worden alle schriftelijke opmerkingen bovendien in die taal vertaald. Binnen het Hof verloopt de verdere behandeling van de zaak volledig in het Frans; de mondelinge behandeling verloopt echter in de procestaal.

B. Behandeling van de prejudiciële vraag door het Hof van Justitie

Na het indienen van de schriftelijke opmerkingen, legt de rechter-rapporteur een voorlopig rapport voor aan de algemene vergadering van het Hof. In dit rapport – dat niet openbaar is – doet de rechter-rapporteur voorstellen over de rechtsprekende formatie waarnaar de zaak dient te worden verwezen, d.i. een kamer van vijf of drie rechters, de grote kamer of in uitzonderlijke gevallen de voltallige zitting. De algemene vergadering bepaalt de rechtsprekende formatie en kan onderzoeksmaatregelen bevelen. De rechter-rapporteur en de advocaat-generaal kunnen partijen steeds om verdere inlichtingen verzoeken; de algemene vergadering kan nadere verduidelijking vragen aan de verwijzende rechterlijke instantie.³²

De laatste jaren werd het Statuut van het Hof op enkele punten gewijzigd om efficiënter tewerk te kunnen gaan. Sinds 1 februari 2003 kan de algemene vergadering immers beslissen dat een zaak die geen nieuwe rechtsvraag aan de orde brengt, zonder conclusie van de advocaat-generaal zal worden berecht.³³ Als geen van de partijen een verzoek indient met de redenen waarom zij wenst te worden gehoord, kan de algemene vergadering bovendien beslissen de zaak te behandelen zonder terechtzitting.³⁴

Sinds 2000 kan het Hof bovendien beslissen om op de prejudiciële vraag te antwoorden bij een met redenen omklede beschikking, zonder voorafgaande terechtzitting, wanneer deze vraag identiek is met een vraag waarover het Hof zich al heeft uitgesproken of wanneer het antwoord op de vraag duidelijk uit de rechtspraak kan worden afgeleid. Deze mogelijkheid bestaat ook, maar dan na de verwijzende rechterlijke instantie daarvan in kennis te hebben gesteld, als over het antwoord op de prejudiciële vraag “redelijkerwijs geen twijfel kan bestaan”.³⁵ Het is de bedoeling om op die wijze sneller een antwoord te geven op prejudiciële vragen. In 2005 kon INGHELRAM vaststellen dat 10 % van de prejudiciële verwijzingen per beschikking werden afgedaan.³⁶ De gevallen waarin dit mogelijk is, komen overeen met de situaties waarin volgens de CILFIT-rechtspraak hoogste rechtscolleges een probleem van uitlegging van het gemeenschapsrecht niet naar het Hof van Justitie moeten verwijzen. Het

³² Artt. 54bis en 104, lid 5, Regl. pr. Hof.

³³ Hierover J.F.H. INGHELRAM, “Arresten zonder conclusie van de advocaat-generaal: een overzicht van de toepassing sinds het Verdrag van Nice van art. 20 laatste alinea Statuut HvJ EG”, *S.E.W.* 2006, 323-331.

³⁴ Artt. 44 en 44bis Regl. pr. Hof.

³⁵ Art. 104, lid 3, Regl. pr. Hof.

³⁶ J.F.H. INGHELRAM, “Enkele kanttekeningen bij de vereenvoudigde procedure voor de beantwoording van prejudiciële vragen door het HvJ EG”, *S.E.W.* 2005, 452-459.

feit dat over een uitleggingsprobleem volgens het Hof van Justitie geen redelijke twijfel bestaat, betekent echter niet noodzakelijk dat dit voor de verwijzende rechter ook het geval moest zijn.³⁷ In ieder geval betekent het feit dat een prejudiciële vraag bij beschikking wordt afgedaan niet dat deze zaken minder belangrijk zijn.

Als de algemene vergadering heeft beslist om een prejudiciële vraag niet per beschikking, maar bij arrest af te doen en een terechtzitting hoorzitting wordt gehouden, krijgen de partijen en andere belanghebbenden enkele weken vóór de zitting een rapport ter terechtzitting toegezonden. Dit rapport beschrijft het rechtskader en de feiten van de zaak en vermeldt welke antwoorden op de prejudiciële vraag in de schriftelijke opmerkingen zijn voorgesteld. Vóór de terechtzitting of bij het begin van een pleidooi kan een partij eventueel correcties voorstellen op het in dit rapport beschreven feitelijk en juridisch kader van de zaak. Aan de mondelinge behandeling kan worden deelgenomen ook als geen schriftelijke opmerkingen zijn neergelegd. Zowel tijdens als na de pleidooien kunnen de president, de andere rechters en de advocaat-generaal aan de raadslieden vragen stellen.

Enkele weken na de terechtzitting maakt de advocaat-generaal zijn of haar conclusie bekend, die nog dezelfde dag op internet wordt bekendgemaakt. Er bestaat vooralsnog geen recht voor partijen om opmerkingen in te dienen in antwoord op de conclusie van de advocaat-generaal.³⁸ Wel kan het Hof ambtshalve, op voorstel van de advocaat-generaal dan wel op verzoek van partijen, de mondelinge behandeling heropenen. Het Hof gaat hiertoe over als het meent dat het onvoldoende is ingelicht of dat de zaak moet worden beslecht op basis van een argument waarover tussen partijen geen discussie heeft plaatsgevonden.³⁹

De partijen worden opgeroepen voor de openbare terechtzitting waarop het arrest van het Hof van Justitie wordt uitgesproken. Op de dag van de uitspraak wordt het arrest gepubliceerd op de website van het Hof en – tenzij de minder belangrijke arresten – bekendgemaakt via de website EUR-Lex en de *Jurisprudentie*. De prejudiciële beslissing wordt tevens toegezonden aan de verwijzende rechter.

C. Versnelde en spoedprocedure

De gemiddelde duur van de prejudiciële procedure voor het Hof van Justitie bedroeg in 2007 nog 19 maanden. In uitzonderlijke gevallen kan de president van het Hof op verzoek van de verwijzende rechter beslissen een prejudiciële verwijzing te behandelen volgens een versnelde procedure.⁴⁰ Dan wordt onmiddellijk de datum van de terechtzitting bepaald en de termijn waarbinnen de partijen in het hoofdgeding en andere belanghebbenden schriftelijke opmer-

³⁷ Hierover ook J.F.H. INGHELRAM, *ibid.*, 458.

³⁸ HvJ (besch.) 4 februari 2000, *Emesa Sugar (Free Zone)/Aruba*, C-17/98, *Jur.* 2000, I-665.

³⁹ Bv. HvJ 14 december 2004, *Radlberger Getränkegesellschaft en Spitz/Land Baden Württemberg*, C-309/02, *Jur.* 2004, I-11763, r.o. 22.

⁴⁰ Art. 104bis Regl. pr. Hof.

kingen kunnen indienen. Op die wijze kan het Hof binnen een tijdsbestek van enkele maanden uitspraak doen.⁴¹

In aangelegenheden die vallen onder Titel IV EG-Verdrag of Titel VI EU-Verdrag bestaat sinds 1 maart 2008 een prejudiciële spoedprocedure in het kader waarvan enkel de partijen in het hoofdgeding, de instellingen en de lidstaat van de verwijzende rechter schriftelijke opmerkingen kunnen indienen en in uiterst spoedeisende gevallen de schriftelijke procedure zelfs achterwege kan worden gelaten.⁴² De verwijzende rechter die om de toepassing van de versnelde procedure resp. de spoedprocedure verzoekt moet de omstandigheden uiteenzetten die de spoedeisendheid aantonen.⁴³ De spoedprocedure kan door het Hof ook ambtshalve worden toegepast. Een prejudiciële verwijzing volgens de spoedprocedure wordt behandeld door een daartoe aangestelde kamer van het Hof. In de eerste drie zaken die het Hof behandelde volgens deze procedure kon het uitspraak doen binnen een periode van 1 tot 3 maanden.⁴⁴

3. Praktische tips voor rechter en raadslieden

A. Formuleren van de prejudiciële vraag

Bij het opstellen van een prejudiciële verwijzingsbeschikking moet de rechter voor ogen houden dat dit document bepalend zal zijn voor het verdere verloop van de prejudiciële procedure. De verwijzingsbeschikking moet niet alleen het Hof van Justitie in staat stellen om een bruikbaar antwoord te geven maar voorafgaand ook aan de regeringen van de lidstaten en aan andere belanghebbende partijen de mogelijkheid bieden om – louter op basis van de verwijzingsbeschikking – bij het Hof opmerkingen in te dienen. Daarnaast moet uit de verwijzingsbeschikking blijken dat een antwoord op de prejudiciële vragen noodzakelijk is voor de oplossing van het aanhangige geschil (vereiste van pertinentie).

Om die redenen moet de verwijzingsbeschikking allereerst een korte uiteenzetting bevatten van het voorwerp van het geschil en van de relevante feiten die vast zijn komen te staan, of althans de feiten waarop de vraag is gebaseerd. Een rechter die vragen stelt over de uitlegging van het verbod op het misbruik van een machtspositie (art. 82 EG) moet bijvoorbeeld te kennen geven op welke relevante markt en op welke wijze de bij het hoofdgeding betrokken onder-

41 Bv. HvJ 25 juli 2008, *Metock e.a./Minister for Justice, Equality and Law Reform*, C-127/08, nog niet gepubliceerd in *Jur.* (uitspraak 4 maand na ontvangst prejudiciële verzoek).

42 Art. 104ter Regl. pr. Hof.

43 Voor deze en andere informatie, zie de “aanvulling” bij de informatienota over de inleiding van prejudiciële procedures “naar aanleiding van de inwerkingtreding van de prejudiciële spoedprocedure die van toepassing is op verwijzingen met betrekking tot de ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid”, te consulteren op de curia-website bij “teksten betreffende de procedure” onder “Hof van Justitie”.

44 Voor de eerste zaken, zie HvJ 11 juli 2008, *Rinau*, C-195/08 PPU; HvJ 12 augustus 2008, *Santesteban Goicoechea*, C-296/08 PPU; HvJ 1 december 2008, *Leymann en Pustovarov*, C-388/08, telkens nog niet gepubliceerd in *Jur.*

neming een machtspositie zou hebben.⁴⁵ Daarnaast moet de verwijzingsbeschikking de inhoud weergeven van de nationale bepalingen die van toepassing kunnen zijn en in voorkomend geval melding maken van de relevante nationale rechtspraak, liefst met nauwkeurige verwijzingen naar de officiële vindplaats van deze teksten. Voorts moet de verwijzingsbeschikking de relevante normen van gemeenschapsrecht vermelden en uiteenzetten waarom de verwijzende rechter twijfelt aan hun uitlegging en wat het verband is tussen deze normen en de op het hoofdgeding toepasselijke nationale wetgeving. Zo vergen vragen waarbij een rechter aanwijzingen zoekt over de verenigbaarheid van een nationale wetgeving met de Verdragsbepalingen inzake het vrije verkeer van goederen, personen, diensten of kapitaal dat hij of zij aangeeft welke aspecten van deze wetgeving om welke redenen zouden vallen onder de Verdragsbepalingen die hij of zij in zijn of haar vraag vermeldt. Als de verwijzingsbeschikking niet aan deze eisen voldoet, kan het Hof zich verplicht voelen om de prejudiciële vraag niet-ontvankelijk te verklaren.⁴⁶

Wanneer de partijen rechtspraak van het Hof aanhalen maar de verwijzende rechter vindt dat daaruit geen eenduidige conclusies kunnen worden getrokken voor de oplossing van zijn geschil, is het nuttig dat de rechter preciseert in welke zin deze rechtspraak geen voldoende antwoord geeft op zijn vraag. Op die wijze kan worden belet dat het Hof een prejudiciële vraag – bijvoorbeeld bij beschikking – beantwoordt met een verwijzing naar de bestaande rechtspraak die de verwijzende rechter niet de bijkomende aanwijzingen verschafft die hij nodig heeft. Wanneer het Hof dergelijke commentaar op eigen rechtspraak zou formuleren in een beschikking waarin het stelt dat het antwoord op de prejudiciële vraag “duidelijk uit de rechtspraak kan worden afgeleid” moet de nationale rechter dit niet kwetsend opvatten. Dat een antwoord “duidelijk” is voor het Hof betekent immers niet dat het dit ook voor de nationale rechter moest zijn. Voor het Hof heeft deze kwalificatie immers vooral tot doel aan te geven dat de situatie valt binnen de gevallen waarin het Hof een vereenvoudigde procedure kan toepassen.

Omdat de verwijzingsbeschikking moet worden vertaald, beveelt het Hof bovendien een eenvoudige, duidelijke en nauwkeurige formulering aan, zonder overbodige uitweidingen. Het Hof vraagt ook dat de verwijzingsbeschikking een samenvatting geeft van de belangrijkste argumenten van de partijen in het hoofdgeding, althans deze die verband houden met het voorwerp van de prejudiciële vraag. Ten slotte nodigt het Hof de verwijzende rechter uit om, als hij of zij dit mogelijk acht, beknopt te vermelden hoe de prejudiciële vraag volgens hem zou moeten worden beantwoord. Voor alle duidelijkheid worden de

⁴⁵ Bv. HvJ 13 december 2007, *United Pan-European Communications Belgium e.a./Belgische Staat*, C-250/06, *Jur.* 2007, I-11135, r.o. 19-23.

⁴⁶ Bv. HvJ (besch.) 8 juli 1998, *Agostini/Ligue francophone de judo et disciplines associées*, C-9/98, *Jur.* 1998, I-4261; HvJ (besch.) 2 maart 1999, *Colonia Versicherung/Belgische Staat*, C-422/98, *Jur.* 1999, I-1279; HvJ (besch.) 10 december 2002, *Der Weduwe*, C-153/00, *Jur.* 2002, I-11319; HvJ (besch.) 27 oktober 2005, *Minister van Sociale Zaken en Staatssecretaris voor Volksgezondheid/De Backer*, C-234/05, niet gepubliceerd in *Jur.*; HvJ 21 januari 2005, *Ministerie van Financiën./Hanssens, Verhoeven en World Wide Shipping en Forwarding*, C-75/04, niet gepubliceerd in *Jur.*; HvJ (besch.) 6 oktober 2006, *De Graaf en Daniëls/Belgische Staat*, C-436/05, *Jur.* 2006, I-106.

eigenlijke prejudiciële vragen best opgenomen in een afzonderlijk deel van de verwijzingsbeschikking, aan het begin of het eind daarvan.⁴⁷

Samen met de verwijzingsbeschikking moet ook het volledige dossier van de zaak (of een kopie daarvan) rechtstreeks naar het Hof worden gezonden.⁴⁸ Belangrijk is echter te weten dat van deze documenten enkel de verwijzingsbeschikking wordt vertaald en dat partijen die de procestaal niet machtig zijn, zich dus enkel op dat (vertaalde) document kunnen verlaten. Dit geldt trouwens ook voor de leden van het Hof en hun referendarissen, die van de verwijzingsbeschikking enkel kennis nemen in de Franse versie, tenzij zij toevallig de procestaal machtig zijn. Wanneer de rechter wil dat de prejudiciële spoedprocedure wordt toegepast, moet dit verzoek zodanig zijn ingediend dat de griffie van het Hof onmiddellijk kan vaststellen dat het dossier een specifieke behandeling behoeft. Daartoe moet het verzoek zijn vervat in een van de verwijzingsbeschikking zelf gescheiden document of in een begeleidende brief waarin van dit verzoek uitdrukkelijk melding wordt gemaakt.⁴⁹

B. Rol van de raadsliden tijdens de prejudiciële procedure

De raadsliden van de partijen spelen doorgaans een cruciale rol in die zin dat de rechter meestal naar het Hof van Justitie verwijst op verzoek van een van de partijen, soms zelfs met een letterlijke overname van de door een partij geformuleerde prejudiciële vraag. Bij het opstellen van schriftelijke opmerkingen moeten de raadsliden er zich van bewust zijn dat hun stukken vertaald moeten worden.

Als een partij een hoorzitting wenst, doen de raadsliden er goed aan in hun verzoek daartoe duidelijk uiteen te zetten waarom zij vinden dat een mondelinge zitting nodig is, bijvoorbeeld door aan te geven op welke argumenten in de schriftelijke opmerkingen van andere partijen – en om welke reden – zij wil mondeling repliceren. Voor het pleidooi beschikt elke partij in het hoofdgeding tot voor kort over 30 minuten, of 15 minuten in een kamer van drie rechters; anderen die het recht hebben te worden gehoord krijgen normaal 15 minuten. Om praktische redenen bestaat er een tendens om de duur van de pleidooien nog te verkorten. Het Hof kan wel afwijkingen op deze regels toestaan. De raadsliden van de partijen in het hoofdgeding en de gemachtigden van de instellingen pleiten in de procestaal, d.i. de taal waarin de verwijzingsbeschikking is gesteld. De gemachtigden van de lidstaten mogen echter een van de officiële talen van deze lidstaat gebruiken. Omdat de pleidooien vertolkt worden, is het nuttig traag en duidelijk te spreken; om de tolken te helpen kan een pleitnota vooraf aan de griffie worden bezorgd of net vóór de zitting aan de bode worden afgegeven.⁵⁰

⁴⁷ Wenken voor de indiening van prejudiciële verzoeken (zie vn. 27), punten 20-24.

⁴⁸ Adres: Griffie van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, Bd. Konrad Adenauer, L-2925 Luxembourg (tel. +352 43031).

⁴⁹ Zie de aanvullende informatienota, vn. 43.

⁵⁰ Zie de gids voor de raadsliden, vn. 27.

C. Verdere behandeling van het bodemgeschil

Het stellen van een prejudiciële vraag brengt mee dat de nationale procedure wordt geschorst totdat het Hof van Justitie uitspraak heeft gedaan. De nationale rechter blijft echter bevoegd om voorlopige maatregelen te nemen.

Het gemeenschapsrecht verzet er zich niet tegen dat naar nationaal recht rechtsmiddelen openstaan tegen het vonnis of arrest waarbij een prejudiciële vraag wordt gesteld. In beginsel blijft het verzoek om een prejudiciële beslissing bij het Hof van Justitie aanhangig zolang dit verzoek niet door de verwijzingsrechter is ingetrokken of na beroep door een hoger rechtscollege is tenietgedaan. Wanneer het Hof door een van de betrokken rechterlijke instanties ervan wordt ingelicht dat tegen de verwijzingsbeschikking een rechtsmiddel is ingesteld én dit rechtsmiddel schorsende werking heeft, houdt het Hof dus zijn uitspraak aan tot het bericht krijgt dat op het rechtsmiddel recht is gedaan.⁵¹ Het is mogelijk dat dit rechtsmiddel ertoe leidt dat het hoofdgeding niet meer aanhangig is bij de verwijzende rechter maar volledig bij de beroepsrechter die over het rechtsmiddel uitspraak moet doen.⁵² Wanneer het Hof door een van de betrokken rechterlijke instanties over dergelijke “devolutive werking” wordt ingelicht, kan het de prejudiciële vraag doorhalen in zijn register, tenzij niet kan worden uitgesloten dat de beroepsrechter het geschil nog terugwijst naar de verwijzingsrechter. Als het geschil niet meer kan worden terugverwezen, komt het immers toe aan de beroepsrechter om eventueel zelf een prejudiciële vraag – desnoods dezelfde vraag – te stellen. In elk geval gelast het Hof de doorhaling van de zaak in zijn register zodra de verwijzingsbeschikking wordt vernietigd.⁵³ Uiteraard moet worden vermeden dat het Hof de behandeling van een prejudiciële vraag zou voortzetten in een situatie waarin de verwijzende rechter niets meer met het prejudiciële antwoord kan aanvangen. Daarom is het aangewezen dat de verwijzende rechter het Hof ervan op de hoogte stelt zodra het bodemgeschil niet meer aanhangig is noch kan worden.

Ten slotte dient vermeld dat het Hof het op prijs stelt dat de verwijzende rechter laat weten hoe hij of zij de prejudiciële beslissing in het hoofdgeding heeft toegepast, bijvoorbeeld door een kopie van zijn of haar eindbeslissing aan het Hof te zenden.⁵⁴ De dienst Onderzoek en Documentatie van het Hof maakt immers korte fiches op over het gevolg dat de nationale rechters geven aan prejudiciële uitspraken van het Hof. Opmerkelijke nationale rechterlijke uitspraken worden trouwens vermeld in het door dezelfde dienst opgestelde “*Overzicht van de toepassing van het gemeenschapsrecht door de nationale rechterlijke instanties*”. Dit document is (in het Frans) te consulteren op de website van het Hof, net zoals de “*Reflets*”, die interessante besprekingen bevatten van nationale rechtspraak en rechtspraak van het Europees Hof voor de

⁵¹ Zie C. NAÔMÉ (vn. 3spreutel), 132-135.

⁵² Cf. in België: Cass. 21 oktober 2002, S000155F en S000155N (prejudiciële vraag is geen onderzoeksmaatregel in de zin van art. 1068 Ger. W).

⁵³ Bv. HvJ (besch.) 16 juni 1970, *Chanel/ Cepeha Handelsmaatschappij*, 31/68, *Jur.* 1970, 404.

⁵⁴ Wenken voor de indiening van prejudiciële verzoeken (zie vn. 27), punt 31.

*Rechten van de Mens samen met andere informatie over het recht van de lidstaten.*⁵⁵

Bibliografie

- R. BARENTS, *Procedures en procesvoering voor het Hof van Justitie en Gerecht van eerste aanleg EG*, Kluwer, Deventer, 2005, 779 p.
- J.F.H. INGHELRAM, “Arresten zonder conclusie van de advocaat-generaal: een overzicht van de toepassing sinds het Verdrag van Nice van art. 20 laatste alinea Statuut HvJ EG”, *S.E.W.* 2006, 323-331.
- J.F.H. INGHELRAM, “Enkele kanttekeningen bij de vereenvoudigde procedure voor de beantwoording van prejudiciële vragen door het HvJ EG”, *S.E.W.* 2005, 452-459.
- K. LENAERTS en P. VAN NUFFEL, *Europees recht*, Antwerpen/Apeldoorn, 2008, 591 p.
- K. LENAERTS en D. ARTS, *Europees Procesrecht*, 2003, 604 p.
- C. NAÔMÉ, *Le renvoi préjudiciel en droit européen*, Larcier, 2007, 299 p.
- J. SPREUTELS en Th. DEBRY, “Le concours de questions préjudicielles (Cour d’arbitrage, Cour de justice des Communautés européennes et Cour de justice Benelux)” in A. ARTS, I. VEROUGSTRAETE, R. ANDERSEN, G. SUETENS-BOURGEOIS, M.F. RIGAUX, R. RYCKEBOER en A. DE WOLF (eds), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, Die Keure, 2006, 295-340.
- P. VAN NUFFEL, “Samenloop van prejudiciële procedures en de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen”, in A. ARTS, I. VEROUGSTRAETE, R. ANDERSEN, G. SUETENS-BOURGEOIS, M.F. RIGAUX, R. RYCKEBOER en A. DE WOLF (eds), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, Die Keure, 2006, 343-352.
- P. VAN NUFFEL, “Het Europees recht in de rechtspraak van het Arbitragehof. Prejudiciële vragen, teveel gevraagd?”, *T.B.P.* 2005, 246-255.

⁵⁵ Onder “Het recht van de Europese Unie” en dan “Nationale en internationale rechtspraak”.